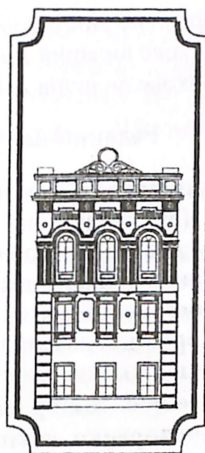

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ КУЛЬТУРИ

ВІСНИК

**Харківської державної
академії культури**

Випуск 4

Збірник наукових праць

Бібліотека ХДАК

інв. № 438804

Харків – ХДАК

2001

ліотекар повинен змінити свої функції і, отже, професійні цінності. З впровадженням новітніх інформаційних технологій у бібліотеці (комп'ютери, Інтернет) бібліотекарі мають змінити свої ціннісні орієнтації і орієнтуватися не на збирання і збереження книг, періодики та ін., а на доступ до електронних баз даних, інформації, глобальних мереж.

Як вважають фахівці, «Бібліотеки – це не лише зібрання духовного багатства народу України і досягнень світової цивілізації у виді документів. Вони повинні розглядатися як опорні бази інформатизації нашого суспільства: бібліотеки є значним документально-інформаційним ресурсом, мають практику взаємодії, що склалася у мережах бібліотек (масових, спеціальних та ін.). Бібліотечна наука за останні роки вийшла на рівень інтеграції з науковими системами більш високого рівня, однак через низку об'єктивно-суб'єктивних (зовнішніх та внутрішніх) факторів бібліотеки переживають період перетворень – організаційних, технологічних, функціональних. Щоб подолати складність ситуації, необхідна цілеспрямована державна політика» [9, с. 186].

Сучасна бібліотека – це багаторівнева структура, що забезпечує соціальну комунікацію. Документальна (книжкова) комунікація, що традиційно є прерогативою бібліотеки, доповнюється новими видами, зокрема інформаційною, та інтегрується в систему соціальних комунікацій. За умов інтенсивних інформаційних технологій та електронних зв'язків сама бібліотека стає елементом багатофункціональних соціально-комунікативних систем.

Електронна бібліотека, бібліотечно-інформаційний центр дозволяють об'єднати різноманітні матеріали з різноманітних джерел у єдину інформаційну систему, орієнтовану на кінцевого користувача. В умовах поширення інформаційних технологій у бібліотеках, головна діяльність бібліотекарів – навчання та консультування користувачів щодо створення особистих масивів інформації, ведення БД, здійснення пошуку в інформаційних системах та ін.

Усяка ціннісна система характеризується наявністю певного нормативного зразка, що будучи інституціоналізованим, зумовлює перевагу будь-якого загального типу соціальної системи. Інакше кажучи, ціннісна орієнтація, притаманна певному колективу, є не узагальненим нормативним зразком, а його пристосованим, спеціалізованим «конкретним додатком».

До критеріїв оцінки кадрів, що потрібні нині бібліотекарям нового типу, тобто бібліотекарям-комунікаторам, відносяться насамперед: професійна компетентність; творча активність; уміння глибоко аналізувати ринкові ситуації; якість виконуваних робіт (дотримання нормативних вимог, оперативність, систематичність, своєчасність); дисциплінованість; суспільна активність (зв'язки із зовнішнім і внутрішнім середовищем); психологічна сумісність; комунікабельність; організаторські здібності; урівноваженість; моральні якості.

Крім того, бібліотекар-комунікатор повинен мати такі якості:

- практичність розуму – кмітливість, вміння застосовувати знання, жит-

тєвий досвід;

- товарииськість – відкритість для інших, готовність спілкуватися, потреба мати контакти з людьми;

- глибина розуму – здатність розуміти суть явищ, виявляти їхні причини і результати, визначати головне;

- активність – уміння діяти енергійно, наполегливо при вирішенні практичних завдань;

- ініціативність – особлива творча активність, висловлення ідей, пропозицій, енергійність, заповзятливість;

- наполегливість – сила волі, завзятість, уміння доводити справи до кінця;

- самовладання – здатність контролювати свої почуття в складних ситуаціях;

- працездатність – витривалість, уміння напружено працювати;

- організованість – дотримувати режиму, планувати свою діяльність, виявляти послідовність, зібраність;

- самостійність – незалежність у рішеннях, уміння самому знаходити способи виконання завдання, відчувати свою відповідальність.

Деякі фахівці вважають, що необхідно пам'ятати і про такий важливий показник бібліотечної роботи, як культура спілкування з читачами [4]. Вона є важливою професійною цінністю. Культура спілкування базується на тлі нової інформаційної культури, носієм якої є бібліотекар. Ключовими для бібліотекаря-комунікатора повинні бути такі поняття, як «свобода читання» і «вільний доступ до інформації», а також повна відсутність цензури.

Для того, щоб суспільна моральна норма почала діяти на рівні індивідуальної свідомості і спілкування, необхідне не лише її інформаційне засвоєння особистістю, але й оволодіння дією. Не менш важливо, щоб норма немовби відбилася крізь призму моральної свідомості і самосвідомості особистості, співвідносилася з її моральними цінностями. Це припускає не тільки виділення норми як самостійної реальності, не тільки знання її, але і наявність власного ставлення людини до запропонованих їй моральних зразків. При цьому суспільний еталон зіставляється з власними моральними цінностями особистості.

Однак, дієвість моральної норми як зовнішнього регулятора залежить від ступеня її збігу з індивідуальною системою поглядів, принципів і норм спілкування.

Вищі моральні якості визначають авторитет бібліотечної професії, її призначення суспільству, впливають на основу професійної моралі, формують тільки їй властиві характеристики. Професійний обов'язок стає моральною потребою бібліотекаря, і він усвідомлює його в роботі з читачами.

Нині бібліотекарі всіх країн створюють науково вивірену, погоджену з

практикою систему професійних вимог, що регламентують їхню діяльність. В основі цих вимог – нові професійні етичні норми, що створюються для бібліотекаря-комунікатора.

Ця система, що зазнає процесу трансформації, має функціональну проблему: визначення варіанта ціннісного зразка для нового типу бібліотекаря – бібліотекаря-комунікатора. Оскільки цей тип складніший порівняно з попереднім, його ціннісний зразок повинен бути сформульований на більш високому рівні – для того, щоб легітимізувати безліч цілей і функцій, його складових елементів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Алтухова Г.А. *Беседы об этике и имидже* // Б-ка. – 1998. – № 2. – С. 39–41.
2. Алтухова Г.А. *Профессиональная библиотечная этика*. – М.: Изд-во МГУКИ, 2000. – 112 с.
3. Алтухова Г.А. *Этические нормы библиотечного труда* // Мир б-к сегодня. – 1998. – № 1. – С. 60–68.
4. Аникина И. *Кодекс этики: обсуждение продолжается* // Б-ка. – 1998. – № 4. – С. 46.
5. Артемьева Е.Б., Жданова Т.А., Проволоцкая Н.Ф. *Будущее библиотечной профессии и образования (по материалам зарубежной печати)* // Науч. и техн. б-ки СССР. – 1989. – № 5. – С. 13–18.
6. Дворкина М.Я. *Библиотечное и другое обслуживание в сравнении* // Науч. и техн. б-ки. – 1992. – № 11. – С. 40–46.
7. Дворкина М.Я. *Профессиональные ценности библиотекарей* // Мир б-к сегодня. – 1996. – № 4. – С. 3–8.
8. Завадський Й.С. *Менеджмент*. Т. 1. – К.: Укр.-фінський ін-т менеджменту та бізнесу, 1998. – 542 с.
9. Ільганаєва В.О. *Бібліотечна освіта: нова парадигма розвитку*. – К.: Ред. журн. «Бібл. вісн.», 1996. – 256 с.
10. Кодак Н.Ф., Сиволоб Ю.В., Чачко А.С. *Бытие книги: Заметки о прошлом и настоящем книжного дела*. – К.: Лыбидь, 1991. – 176 с.
11. Мочерный С. *Проблемы человека в экономической теории* // Экономика Украины. – 1991. – № 1. – С. 72–79.
12. Панова Р. *Положительный имидж: как его создать?* // Б-ка. – 1997. – № 2. – С. 11–13.
13. *Социальная психология и педагогика в партийной работе: Курс лекций.* / Отв. ред. А.К. Уледов. – М.: Мысль, 1983. – 285 с.
14. *Социальная психология личности*. – М.: Наука, 1979 – 344 с.
15. Parsons Talcott. *The concept of society: the components and their interrelations. // Theory and history of economic and social institutions and system*. – 1993. – Spring. – Vol. 1. – No. 2. – P. 94–122.

Надійшла до редколегії 3.09.2001 р.

УДК 008:025.5

Г.В.ШЕМАЄВА
Т.М.ШАПОВАЛОВА**ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ
КОРИСТУВАЧІВ ІНФОРМАЦІЇ**

Розглядаються проблеми опанування користувачами нових інформаційних технологій. Підкреслюється керівна роль бібліотек та бібліотечних працівників у цьому процесі. Аналізується поняття інформаційної культури. Наведено приклад формування інформаційної культури користувачів у НІБЦ ІЕКВМ.

Нині відбувається процес становлення інформаційного суспільства, і бібліотеки вирішують завдання – навчити користувача жити в умовах комп'ютеризації, створити умови для безперервної самоосвіти. Адаптація до величезної кількості інформації відбувається повільно, а насиченість настає досить швидко. Звідси виникає необхідність навчити користувачів таким методам розумової діяльності, як пошук закономірностей і залежностей між об'єктами та поняттями, побудова логічних висновків. Людина, яка не володіє новими інформаційними технологіями (ІТ), залишається без адаптаційних механізмів, що забезпечують комфортне існування в світі, який швидко змінюється. Нові ІТ не тільки сприяють якісному засвоєнню знань, але й розвивають засоби інтелектуальної діяльності, надають можливість для організації індивідуального та дистанційного навчання, зумовлюють корінні зміни в бібліотечно-педагогічній діяльності. Сучасні ІТ створюють необхідні можливості доступу до всіх бібліографічних записів, МБА, бібліотечних мереж тощо. Нові необмежені можливості відкриває світова інформаційна система Internet. Поширення інформаційної культури стає однією з соціально значущих функцій бібліотек.

По-перше, бібліотека має справу з усім розмаїттям нових методів створення, збереження, обробки та поширення інформації у різноманітних формах та засобах комунікації. По-друге, надає доступ до накопичених людських знань засобами Internet та CD-Rom-технологій. По-третє, опанування нової техніки і технології стимулює надання допомоги користувачам.

Для того, щоб бібліотека чи служба інформації ефективно працювали, необхідно виявляти та аналізувати інформаційні потреби (ІП) користувачів, знати закономірності взаємодії між потребами та їх задоволенням, між інформаційними системами і користувачами. Основними передумовами успішного виявлення ІП та їх задоволення є постійне підвищення інформаційної культури користувачів, творчий підхід бібліотечних працівників на кожному етапі інформаційного забезпечення.

Протягом останніх років змінюються зміст, форми та методи підготовки користувачів інформації. До нинішнього часу увага працівників бібліотеки

приділялась, в основному, навчанню користувачів працювати з бібліотечними каталогами і картотеками, з бібліографічними матеріалами. Проводилися бесіди, екскурсії, лекційні та практичні заняття, направлені на ознайомлення з системою інформаційно-бібліотечного обслуговування, довідково-бібліографічним апаратом, правилами бібліографічного опису документів та ін.

За сучасних умов докорінно змінюються методи викладання і отримання знань. Це стосується і роботи бібліотек в напрямі організації та проведення бібліотечно-бібліографічних занять, спілкування з користувачами. Тому особливого значення набуває як підготовка та перепідготовка працівників бібліотеки з метою ефективного обслуговування, так і навчання самих користувачів навикам пошуку інформації за допомогою традиційних технологій та грамотному використанню комп'ютерних технологій.

Більшість публікацій розкриває поняття інформаційної культури як комп'ютерної грамотності. До цього питання звертаються представники різних напрямів: бібліотекарі, фахівці інформатики, культурологи, соціологи, філософи, які вивчають різні аспекти цієї проблеми. Бібліотечні фахівці під інформаційною культурою розуміють уміння та навички використання інформаційних ресурсів. Фахівці з інформаційної справи пов'язують формування інформаційної культури з комп'ютерною грамотністю, умінням працювати в електронних мережах. Соціологи вважають проявом інформаційної культури вміння орієнтуватися в світі, що швидко змінюється, адаптуватися до нових умов, самостійно і критично оцінювати інформацію. Культурологи та філософи ставляться до інформаційної культури як до засобу життєдіяльності людини в інформаційному суспільстві. Тому автори порушують питання щодо необхідності об'єднання зусиль усіх напрямів та розробки комплексного підходу. Вони пропонують вивчати та формувати інформаційну культуру в контексті умінь самостійно одержувати знання: загальнокультурні, професійні та ін.

Важливим фактором у роботі бібліотек в напрямі формування інформаційної культури користувачів є соціально-психологічні аспекти. Соціально-психологічні дослідження в бібліотечній справі проводяться з кінця 70-х рр. Об'єктом стали закономірності поведінки бібліотекарів та користувачів інформації, їх взаємодії і особливості спілкування у зв'язку з необхідністю задоволення інформаційних потреб. Виникнення такого напрямку в бібліотекознавстві визначене декількома чинниками.

По-перше, проблема спілкування бібліотекарів та користувачів як об'єкта наукових досліджень зумовлена не так внутрішньонауковими, як соціально-практичними обставинами. З одного боку, зростання інформаційного потоку привело до того, що необхідну інформацію неможливо розшукати без допомоги фахівця, бібліотекаря, а з іншого, дослідження інформаційних потреб довело, що користувач усвідомлює їх найчастіше саме в процесі спілкування з бібліотекарем. Остання обставина посилює вимоги до комунікативних на-

виків бібліотечних працівників.

По-друге, логіка розвитку бібліотекознавства привела до усвідомлення того факту, що подальше вивчення процесу бібліотечного обслуговування та функціонування інформаційних служб неможливе без розкриття соціально-психологічного контексту групової динаміки, наявної у бібліотечних колективах і читацьких об'єднаннях.

По-третє, вивчення бібліотечного спілкування посилило увагу до його методологічних засад. Існує як мінімум дві парадигми, два погляди на роль інформації у житті людини та моделі спілкування. Перша парадигма пов'язана з традиційним поглядом на інформацію як самоцінність, незалежно від того, ким і як вона використовується, а спілкування розглядається як процес донесення інформації бібліотекарем до читача. Друга парадигма розглядає інформацію як цінність, яку вона набуває тільки в контексті її використання, а спілкування – як узгоджений процес між тим, хто говорить, і тим, хто слухає, між автором і читачем. Вибір парадигми впливає на формування соціальних установок і ціннісних орієнтирів бібліотекарів, а відтак – на їх рольові позиції у бібліотечному спілкуванні. Сьогодні посилюється орієнтація на другу парадигму, що робить необхідним внесення значних змін у фахову підготовку бібліотечних та інформаційних працівників.

Підвищення уваги до соціальної психології пов'язане з можливостями використання активного практичного соціально-психологічного навчання бібліотекарів комунікативним навикам. Тренінг бібліотекарів став необхідною складовою професійної підготовки в усіх розвинутих країнах і поступово вводиться до навчальних планів бібліотечної школи України. Проведення спеціальних досліджень професійних і особистих якостей бібліотекарів допоможе визначити зміст тренінгу. Без сумніву, дослідження пізнавальних, емоційних або поведінкових ситуацій повинні використовуватися в навчальних планах закладів спеціальної середньої та вищої бібліотечної освіти, а пріоритетність кожної з них має визначитися в процесі експериментальної роботи. Соціально-психологічний аспект навчання розкриває І.А. Мейжис.

Поняття бібліотеки як соціального закладу одержало широке відображення в публікаціях відомих українських теоретиків (М.С. Слободяник, В.І. Ільганова, А.С. Чачко), які стверджують, що бібліотека – це установа, яка забезпечує збереження і передачу культурних цінностей як за допомогою документів, що складають бібліотечний фонд, так і завдяки результатам своєї діяльності: системи бібліотечних послуг, продуктів та ін. У цьому, можливо, полягає сама сутність бібліотеки.

На кожному конкретно-історичному етапі розвитку функції кожного соціального інституту, зокрема і бібліотеки, обов'язково ускладнюються, коригуються згідно з існуючою соціокультурною ситуацією, соціально-політичним, економічним життям суспільства. Ця обставина сприяє появі нових функ-

цій, зумовлених реальними бібліотечно-бібліографічними, інформаційними потребами суспільства, їх різноманітністю.

Виникнення нових носіїв інформації, ускладнення інформаційних запитів користувачів, розвиток автоматизованих бібліотечних систем та ін. дозволяє бібліотеці поширювати та урізноманітнювати спектр своїх послуг, продуктів діяльності, але не змінювати при цьому своєї основної суті. Деякі автори розглядають сучасну бібліотеку як інформаційний заклад, що суперечить її основній соціальній функції. Крім бібліотечних функцій, бібліотека виконує сьогодні і інформаційні, які не замінюють бібліотечну роботу, а поширюють її. Це, насамперед, постійне спілкування з користувачем, процес взаємного впливу і інтелектуального збагачення бібліотечного працівника і користувача інформації, що і є складовою формування інформаційної культури.

Бібліотекаря дедалі частіше прирівнюють до інформаційного посередника, інформаційного консультанта. Тому особливого значення набуває підготовка спеціалістів у вищих навчальних закладах культури.

Соціально-економічні зміни у суспільстві об'єктивно зумовлюють розширення й поглиблення інформаційних запитів спеціалістів усіх галузей народного господарства України. Ці чинники є визначальними не лише в підвищенні суспільної потреби в бібліотечному обслуговуванні, а й у внесенні конкретних змін в організацію роботи бібліотеки з фахівцями. Процес формування інформаційної культури особистості, спеціаліста, фахівця конкретної галузі має глибокі педагогічні витoki, без урахування яких у своїй повсякденній роботі бібліотека не матиме жодних інструментів впливу на читача, не зможе виконати свою основну, педагогічну функцію.

Таким чином, в умовах постійно зростаючого потоку інформації проблема освіти і виховання полягає у формуванні професійної культури спеціалістів нового часу (О.А. Гузьман, В.П. Іродовська).

На порозі ХХІ ст. бібліотеки покликані збирати, зберігати і надавати інформацію. Широке впровадження в бібліотеках сучасних інформаційних технологій і автоматизованих систем та їх інтеграція в європейську і світову інформаційні мережі дозволяють вирішувати ці завдання на якісному рівні, що значно підвищить престиж вітчизняних бібліотек у суспільстві як інформаційних і культурних центрів.

Інформаційне середовище – це той осередок, де відбувається становлення людини, як творчої особистості, формуються інформаційні потреби. Примітивно організоване інформаційне середовище породжує і примітивні інформаційні потреби (Т.Б. Соколовська). Процес інформатизації зумовлює формування нового типу мислення, потребує не тільки впровадження в усі види діяльності вузу комп'ютерної техніки, але і виховання у студентів та фахівців інформаційної культури. Бібліотека в цьому процесі повинна відігравати провідну роль. Саме тому вона має не просто автоматизувати бібліотечну техно-

логію, але й брати активну участь у навчанні студентів, підвищенні кваліфікації спеціалістів з метою формування інформаційних потреб, що відповідають світовому рівневі розвитку інформаційного середовища, навчанні правилам поведінки в цьому середовищі, культивувати систему цінностей у відношенні до інформаційного середовища.

Щодо такого підходу пропонується розглянути як формування документної, комп'ютерної, інформаційної грамотності.

Інформаційну грамотність можна розглядати як складову частину інформаційної культури, що направлена на одержання знань, методів та навиків, які дозволяють самостійно виявляти та використовувати інформацію. Вона передбачає опанування методів відбору, використання та аналізу інформації, сприяє глибоким змінам у свідомості як бібліотекарів, так і користувачів інформації. Комп'ютерна грамотність включає опанування навиків роботи з текстовими редакторами, програмами, пошуковими мовами, сприяє адаптації користувачів для роботи з сучасними технологіями. Використання складних систем передбачає одержання знань та навичок роботи з документними ресурсами, їх призначенням, знання специфіки з різних типів та видів документів: де, як і що шукати. Тому інформаційна культура включає документну грамотність, яка орієнтує користувачів у світі документних ресурсів.

Розглянемо формування інформаційної культури користувачів інформації у Науковому інформаційно-бібліотечному центрі з питань ветеринарної медицини в Україні. Працівники центру щороку проводять заняття (50-80 годин) з молодими вченими, аспірантами та працівниками виробничої сфери згідно з навчальним планом Інституту експериментальної і клінічної ветеринарної медицини.

Багаторічний досвід проведення таких занять висвітлено в *таблиці*, яка містить основні цілі, засоби та досягнення НБЦ ІЕКВМ в напрямі формування інформаційної культури фахівців в галузі ветеринарної медицини. Заняття розпочинаються з огляду системи інформації, галузевих інформаційних і бібліотечних центрів. Акцентується увага на напрямках роботи НБЦ. На цих заняттях розглядається система галузевих бібліографічних посібників як традиційних, так і нетрадиційних (на лазерних дисках), методика роботи з ними, стратегія (вибір необхідних посібників) і тактика (послідовність) пошуку літератури, складання власних картотек, формування бібліографічного опису документів, простановка індексів УДК на статті. Фахівці НБЦ надають допомогу в набутті навичок роботи з комп'ютером (DOS, Norton, основи Windows), текстовими редакторами, з технологіями Internet. Результати такої роботи досить помітні: зростає обізнаність фахівців у різних галузях інформаційно-бібліотечних знань, кваліфікованіше формулюються запити на одержання потрібної інформації.